

יחסי ישראל-ירדן: סיכויים וסיכונים

מאת ד"ר דורון מצא

מבט מבס"א מס' 2,097, 16 ביולי 2021

תקציר: גם אם יש ביחסים המתחממים בין ירדן לבין ישראל תועלת מדינית מסוימת עבור ישראל, הם עלולים להצביע על כיוון התפתחות מדאיג לאינטרסיה המדיניים של ישראל.

התחממות ישראלית-ירדנית מסתמנת לאחר שנים של יחסים מתוחים. רה"מ בנט פגש במה שאמור היה להיות ביקור חשאי את המלך עבדאללה בעמאן, ושר החוץ לפיד נועד עם מקבילו הירדני. על-פי דיווחים שונים סוכם במפגשים על סיוע ישראלי בהעברת עשרות מיליוני קוב מים מהכנרת לירדן ועל שיתוף פעולה מסחרי, בעיקר על-ידי יצוא ירדני לשטחי הרשות הפלסטינית. סיכומים אלה, בהם ישראל מסתמנת כצד הנותן וירדן כצד המקבל, אינם הסיפור המשמעותי בהתפתחות זו, שגם אם יש בה תועלת מדינית מסוימת לישראל היא עלולה להצביע על כיוון התפתחות מדאיג באסטרטגיה הישראלית במזרח התיכון.

היחסים ארוכי השנים והייחודיים בין ירדן לבין ישראל עברו לא מעט תמורות, אך הגורם הקבוע שלעולם השפיע עליהם ועיצב את דמותם הייתה הסוגייה הפלסטינית. מעבר לעניין הבסיסי של ישראל וירדן בדחיקת רגלי התנועה הלאומית הפלסטינית, וספציפית את אש"ף ותומכיו, הרי שלא תמיד נוצרה חפיפה באינטרסים של שתי המדינות.

מאז הכריזה ירדן - שיותר ממחצית אוכלוסייתה היא פלסטינית - על התנתקותה מהגדה המערבית בשנת 1988 כדי למנוע כל אפשרות למימוש הרעיון הפלסטיני הלאומי על חשבונה, טיפחה הממלכה ההאשמית אסטרטגיה שביקשה לקדם את פרדיגמת שתי המדינות (פלסטינית וישראלית) בהנחה שמימוש מאווייה הלאומיים של התנועה הפלסטינית ביו"ש ימנע זליגת ההשפעות הפלסטיניות אליה וערעור היציבות הפנימית בירדן. אין פלא שהבנות אוסלו משנת 1993 בין ישראל לבין ערפאת אפשרו למלך חוסיין לחתום (ב-1994) הסכם שלום פורמלי עם ישראל, לאחר שנחה דעתו שתחת תפיסת שתי המדינות מובטח שממלכתו לא תהיה חלק מפתרון הבעיה הפלסטינית. הסרת עננה זו הביאה לשגשוג יחסי ישראל-ירדן לאורך שנות התשעים של המאה הקודמת.

אולם מלחמת הטרור של ערפאת (המכונה אינתיפאדת אל-אקצא) וקריסת הסכמי אוסלו החזירה את ירדן למציאות של חרדות אסטרטגיות. אלה גברו בעשור האחרון על רקע שקיעת העיסוק בשאלה הפלסטינית ונוכח קריסתה המוחלטת של פרדיגמת

שתי המדינות שהרחיקה את החזון הירדני למדינה פלסטינית ביו"ש. כך מצאה ירדן את עצמה בעמדת התגוננות בחשש שמגמות אלה עלולות לקעקע את "קיר הברזל" הדמוגרפי, מדיני ופיסי בין יהודה ושומרון והממלכה.

העובדה שבישראל שלטו ממשלות הימין שלאורך ההיסטוריה היו מזוהות עם התיזה של הפיכת ירדן ל"מולדת החליפית" הפלסטינית העצימו את חששותיה של עמאן. לכך התווספה "עסקת המאה" של הנשיא טראמפ שקיפלה בתוכה ויתור בפועל על רעיון שתי המדינות לטובת הסדרים כלכליים-פונקציונאליים בין ישראל לבין הפלסטינים. מבחינת ירדן הייתה זו אינדיקציה למגמות השליליות המסתמנות במעמדה האסטרטגי.

לעומת זאת, מבחינת ישראל הסתמנה מציאות הופכית. שקיעת "השאלה הפלסטינית", לצד השינויים במזרח בתיכון בעקבות טלטלת האביב הערבי אפשרו לה להסיט את נקודת המבט מהיחסים עם שכנותיה המיידיות למדינות העשירות והמתקדמות במפרץ הפרסי.

כמעצמה אנרגטית, טכנולוגית וכלכלית יכלה ישראל להירתם לשיתופי פעולה רבים עם המדינות הללו, קל וחומר בממד הביטחוני על רקע האינטרס המשותף בבלימת איראן. זה היה הרקע שאפשר את חתימת "הסכמי אברהם" שהיו מבוססים על פרדיגמה כלכלית-תועלתנית שדחקה את רגלי הפרדיגמה הזהותית-לאומית שעמדה ביסוד התהליך המדיני עם הפלסטינים עמה הייתה מזוהה ירדן (ומצרים).

עתה מסתמנת מגמה ברורה של חימום יחסים עם אותן מדינות. לא מדובר רק בירדן אלא גם במצרים שהפכה שוב, על רקע מלחמת עזה במאי האחרון, לגורם תיווך משמעותי מול חמאס ברצועת עזה. כל זאת בשעה שמסתמנת היחלשות מסוימת בציר "הסכמי אברהם" על רקע חתירתו הבלתי פוסקת של ממשל ביידן להסכם גרעין עם איראן המחייבת את מדינות המפרץ לחפש נתיבי הידברות עם הטורף השכונתי במסגרת מאמצי הישרדותן.

אין ספק שחיזוק היחסים בן ישראל לבין שכנותיה הוא דבר חשוב, אך הרושם הוא שהמדובר בסימן מעיד נוסף לעצירתם האפשרית של התהליכים החיוביים שהתחוללו בעשור האחרון ביחסי ישראל במזרח התיכון ובמרכזם הנורמליזציה הערבית-ישראלית לטובת התמקדות מחדש במה שהוגדר עד לא מזמן - שלא בצדק - כליבת הסכסוך באזור, קרי "הבעיה הפלסטינית". מבחינה זאת עלולה ירדן להפוך לשער הכניסה המחודש שינתב את ישראל לדרך הישנה, המוכרת והרעה של "תהליך השלום".

המאמר התפרסם במקור ראשון ב-13.7.2021.

* ד"ר דורון מצא הוא חוקר במרכז בס"א, מילא בעברו תפקידים בכירים במערך המודיעין הישראלי.